

Prof. dr hab. Teresa Famulska
Katedra Finansów Publicznych
Wydział Finansów
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Moniki Iwaniec pt. „Model klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania”, przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Kingi Michałowskiej, prof. UEK, przy udziale promotora pomocniczego dra Witolda Furmana, na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie

Podstawę sporządzenia recenzji stanowi powołanie mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej mgr Moniki Iwaniec przez Radę Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie na posiedzeniu w dniu 8 lipca 2024 r., o czym powiadomiona zostałam pismem Dyrektora Szkoły Doktorskiej UEK Pana prof. dr. hab. Stanisława Popka.

Dokonując oceny dysertacji uwzględniam wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2017, poz. 1789 z późn. zm.), zgodnie z którymi rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Niniejsza recenzja składa się z trzech części, mianowicie: oceny pracy od strony merytorycznej, od strony formalnej oraz konkluzji.

Ocena strony merytorycznej

1. Problematyka badawcza, cel i hipotezy rozprawy

Recenzowana praca stosownie wpisuje się w szerszy nurt badań i poszukiwań z zakresu problematyki podatkowej. Realizacja założonych przez władzę publiczną zadań społecznych, gospodarczych i politycznych wymaga określonych zasobów pieniężnych,

a głównym instrumentem służącym od wieków gromadzeniu środków publicznych są podatki. Pozyskiwanie dochodów podatkowych jest bardzo złożonym procesem, zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i prawnym, generującym wielorakie skutki. Spełnianie podstawowej funkcji podatków, jaką jest funkcja fiskalna, wiąże się symetrycznie ze zmniejszaniem zasobów pieniężnych pozostających w dyspozycji opodatkowanych podmiotów. Od konstruktorów systemów podatkowych należałoby zatem oczekiwać sprawiedliwego rozłożenia ciężarów podatkowych ponoszonych przez społeczeństwo. Sprawiedliwość podatkową determinuje jednak nie tylko dobór i odpowiednia budowa podatków, ale również reakcja podatników na nałożone obciążenia fiskalne. Za oczywiste należy uznać, że unikanie opodatkowania nie jest reakcją pożądaną, zakłóca bowiem zarówno procesy gromadzenia dochodów publicznych, jak i dążenie do osiągnięcia sprawiedliwości podatkowej. Niestety zjawisko unikania opodatkowania jest faktem, w szczególności rozwinęło się w ostatnich kilkudziesięciu latach wraz z globalizacją gospodarczą. Skala i „agresywność” tego zjawiska, identyfikowane na poziomie międzynarodowym oraz poszczególnych krajów, nie mogły pozostać bez reakcji prawodawców podatkowych. W systemach prawnych wielu państw świata wprowadzono różne klauzule przeciwko unikaniu opodatkowania, na którym to instrumencie Doktorantka trafnie skoncentrowała swój wysiłek badawczy. Rangę podjętej tematyki potwierdzają systematyczne analizy, wymiana doświadczeń i inne inicjatywy realizowane w ramach OECD. Przeciwdziałanie unikaniu opodatkowania stało się także przedmiotem diagnoz i zaleceń Komisji Europejskiej. Odnotować należy, że rozpatrywane w recenzowanej dysertacji zagadnienia nie zostały dotychczas wyczerpująco rozpoznane w literaturze naukowej. Skonkretyzowanie zatem wywodów na kompleksowym rozważeniu klauzuli generalnej stosowanej w polskim systemie podatkowym pozwala uznać, że rozprawa stanowi oryginalną, udaną próbę uzupełnienia istniejącej luki badawczej. Podkreślenia wymaga również wyjątkowa aktualność analizowanego problemu, badania dotyczą bowiem instrumentu funkcjonującego w polskim prawodawstwie od 2016 roku. W tym kontekście wskazać należy nowatorski charakter badań przeprowadzonych przez Autorkę oraz ich walory aplikacyjne, w szczególności dla praktyki stosowania określonych rozwiązań podatkowych. Reasumując, podjętą problematykę badawczą, jako oryginalną, nowatorską, aktualną, ważną – zarówno z teorio-poznawczego, jak i praktycznego punktu widzenia – oceniam jako stosowny przedmiot rozprawy doktorskiej.

Celem opiniowanej dysertacji jest (s. 30) „analiza problematyki klauzuli generalnej przeciwko unikaniu opodatkowania, jej budowy (jako przepisu) i stosowania oraz skuteczności działania”. W pracy przyjęto następującą hipotezę główną: (s. 39) „klauzula

generalna zdefiniowana w art. 119a ustawy OP (Ordynacja Podatkowa) nie pozwala na wyznaczenie granicy między dozwolonymi działaniami optymalizacyjnymi podatników a ich działaniami nieakceptowalnymi. To uczestnicy procesu wypełnią przedmiotowy przepis treścią, inaczej mówiąc wyznaczą swoisty konsensus:

- podatnicy, wskazując swój standard *tax compliance* (standard zgodności podatkowej),
- organ skarbowy poprzez stosowanie swoistego rodzaju uznania administracyjnego,
- sądy – poprzez praktykę orzeczniczą.”

Nie wnoszę uwag do określonych w rozprawie celu i hipotezy głównej, stwierdzam, że zostały umiejętnie sformułowane oraz poprawnie korespondują ze sobą. W dziele zdefiniowano również dziesięć hipotez pomocniczych (s. 39-40). Dodatkowo pomiędzy celem a hipotezami (s. 34-36) wprowadzono główne zagadnienie badawcze oraz dziesięć pytań pomocniczych, które uznano dalej (s. 37): za główny i szczegółowe problemy badawcze. Dyskusyjna może się wydawać mnogość wskazanych elementów, w mojej ocenie jednak wprowadzone uszczegółowienia konkretyzują w pewien sposób problematykę badawczą oraz sprzyjają ustrukturyzowaniu rozbudowanego postępowania badawczego.

2. Metody badawcze

Osiągnięcie celu pracy oraz zweryfikowanie przyjętych hipotez wymagało zastosowania różnych metod badawczych. Recenzowana rozprawa oparta jest na trafnie – z punktu widzenia rozpatrywanego problemu badawczego – dobranych źródłach, w tym zwartej i artykułowej literaturze przedmiotu. Dokonana przez Doktorantkę kwerenda jest imponująca, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Łącznie sięgnięto do ponad 350 źródeł, wśród których znaczące miejsce zajmują pozycje zagraniczne w języku angielskim. Wykorzystane opracowania naukowe stanowią dowód, że Autorka bardzo dobrze zna stan wiedzy w rozważanej tematyce.

Źródłami dla dociekań dotyczących konstrukcji i funkcjonowania klauzuli generalnej oraz innych elementów systemu podatkowego uczyniono odpowiednie akty prawne polskie i unijne, orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, sądów administracyjnych i powszechnych, ogólne i indywidualne interpretacje podatkowe. Liczba tych dokumentów, wraz z raportami różnych instytucji, w tym międzynarodowych, i innymi opracowaniami, wynosi ponad 450. Podziw budzi ogrom pracy oraz wnikliwość, jakich wymagało od Autorki zgromadzenie wskazanych materiałów. W warstwie analizy określonych regulacji Doktorantka umiejętnie zastosowała metody charakterystyczne dla nauk prawnych, takie jak: logiczno-językową, dogmatyczną

i prawnoporównawczą. Z kolei dane empiryczne objęto wieloaspektowymi analizami, w tym z wykorzystaniem narzędzi statystyki opisowej oraz analizy regresji. Materiał źródłowy – pod względem zakresu podmiotowego, przedmiotowego oraz czasowego – został poprawnie dobrany, pochodzi głównie z baz danych Ministerstwa Finansów. Autorka przeprowadziła również własne badania ankietowe. Dobór metod i instrumentarium badawczego w części empirycznej pracy oceniam jako adekwatny do podjętych w dysertacji problemów.

3. Struktura i zawartość merytoryczna rozprawy

Praca doktorska mgr Moniki Iwaniec jest bardzo obszernym opracowaniem, liczącym 775 stron wydruku. Część teoretyczna oraz analityczno-badawcza zawarte zostały na około 650 stronach (s. 13-663), na pozostałych zaś ujęto wymagane wykazy, w tym spis bibliografii, oraz załączniki. Zasadnicza konstrukcja dysertacji składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz wniosków końcowych. Struktura rozprawy jest poprawna, kolejne części logiczne dzieła stosownie następują po sobie.

Rozdział pierwszy (s.44-163) rozpoczynają rozważania dotyczące agresywnej polityki podatkowej. Zaprezentowano jej istotę oraz rozwinięto kwestię źródeł działań optymalizacyjnych w zakresie ciężarów podatkowych. Szczególną uwagę skierowano na apetyt na ryzyko podatkowe w kontekście kultury organizacji oraz moralności podatkowej. Dalsza część rozdziału poświęcona została tytułowej kategorii rozprawy. Najpierw zagadnienie klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania osadzono w bardziej ogólnych wywodach dotyczących znaczenia klauzul generalnych w systemie prawa. Następnie wnikliwie omówiono konstrukcję klauzuli według polskiego prawa podatkowego z porównawczym uwzględnieniem kryteriów budowy klauzul generalnych prezentowanych w stanowiskach Trybunału Konstytucyjnego i Ministerstwa Finansów. Polską regulację odniesiono również do zaleceń Komisji Europejskiej. Przedstawiono też proces legislacyjny wdrażania klauzuli w Polsce począwszy od 2003 roku. Konstrukcję i zasady funkcjonowania klauzul antyabuzywnych pokazano także w perspektywie międzynarodowej, w szczególności poprzez opisanie przykładowych regulacji w ośmiu wybranych krajach europejskich i pozaeuropejskich. Ostatni podrozdział dotyczy ekonomicznych aspektów funkcjonowania klauzuli z punktu widzenia zarówno interesu publicznego i prywatnego, jak i międzynarodowej konkurencji podatkowej. Oceniając ogólnie, rozdział pierwszy stanowi stosowną podbudowę do kolejnych etapów postępowania badawczego. Podkreślenia wymaga również, że zawarto w nim uporządkowanie terminologiczne, które jest bardzo istotne dla dalszych wywodów.

W rozdziale drugim (s. 164-252) przedmiotem analiz uczyniono elastyczność przepisów prawa podatkowego w kontekście konstytucyjnych praw podatników. W pierwszej kolejności dokonano systematyki takich pojęć jak: optymalizacja podatkowa, uchylanie się od opodatkowania, unikanie opodatkowania, obejście prawa podatkowego oraz innych z nimi powiązanych, w tym oszustwa podatkowego i czynności pozornych. Dalszymi rozważaniami objęto doktryny orzecznicze w rozstrzyganiu spraw w zakresie planowania podatkowego. Omówienie przeprowadzono w oryginalnym przekroju określonych pięciu testów, tj.: korzyści podatkowej, celu, sprzeczności, treści ekonomicznej, rozsądnego podmiotu. Wskazano też na rosnące znaczenie wykładni gospodarczej prawa podatkowego w zakresie stosowania klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania. Rozwinięto również wybrane zagadnienia dotyczące uszczelniania systemu podatkowego, koncentrując się przy tym na szczegółowych (inaczej małych) klauzulach. Ostatnią część rozdziału drugiego stanowi omówienie prawa podatnika do działań optymalizacyjnych w sferze ponoszonych ciężarów podatkowych. W ujęciu całościowym rozdział drugi zasługuje na pozytywną notę, a to głównie za sprawą odpowiedniego doboru rozpatrywanych zagadnień oraz umiejętnego ich podporządkowania weryfikacji hipotezy głównej. Zwracam jednak uwagę na zróżnicowany poziom rozważań. Ogólnie uznaję, że jest wysoki, niemniej jednak niektóre fragmenty (przede wszystkim dotyczy podrozdziału 1.) nie wnoszą nowych treści do istniejącego stanu wiedzy w literaturze przedmiotu, a inne (dotyczy punktu 1. w podrozdziale 4.) mają charakter podręcznikowy.

Rozdział trzeci (s. 253-397) w pierwszej części poświęcono „klauzulowemu” postępowaniu podatkowemu oraz procedurze cofnięcia skutków unikania opodatkowania. Rozważaniami objęto też zagadnienie znaczenia dowodów w postępowaniu podatkowym. Kolejna część rozdziału dotyczy środków ochrony podatnika. Autorka bardzo szczegółowo analizuje następujące instrumenty: opinie zabezpieczające, interpretacje indywidualne i ogólne przepisów prawa podatkowego, objaśnienia podatkowe, porozumienia podatkowe, porozumienia inwestycyjne. Nawiązuje również do kwestii: możliwości mediacji z organem podatkowym, stosowania zasady *in dubio pro tributario* oraz praw wynikających z Konstytucji RP. Ważne miejsce w dalszych wywodach zajęło przybliżenie roli w ochronie praw podatnika Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Rzecznika Małych i Średnich Przedsiębiorców. Zarysowano także znaczenie – z punktu widzenia transparentności podatkowej – aktów typu *soft law*, w połączeniu z omówieniem przykładowych regulacji tego rodzaju. Autorka włączyła też do rozpatrywanej problematyki zagadnienia wewnętrznych działań przedsiębiorców sprzyjających transparentności podatkowej, głównie wdrażanych

w ramach Modelu Trzech Linii Obrony. W ogólnej ocenie rozdział trzeci uznaję za dobry. Rozważania poprawnie zmierzają do uzyskania odpowiedzi na cztery pytania pomocnicze (nr 4, 6, 7, 10). Nie sposób jednak nie odnotować, że niektóre treści można było bez szkody dla zasadniczych wywodów znacząco ograniczyć. Przykładowo dotyczy to podrozdziału drugiego, w szczególności omówienia ustawowych uregulowań w zakresie polityki rachunkowości jednostki, dowodów księgowych, prowadzenia ksiąg rachunkowych.

W rozdziale czwartym (s. 398-516) przybliżono problem luki w podatku dochodowym od osób prawnych w połączeniu z zagadnieniem szarej strefy. Następnie zaprezentowano instytucje i instrumenty wykorzystywane przez władze publiczne do uszczelniania systemu podatkowego. Oceny działań Ministerstwa Finansów w przedmiotowym zakresie dokonano z punktu widzenia realizacji określonych celów jakościowych. Autorka przytoczyła również wybrane ustalenia kontroli NIK dotyczącej działań Ministerstwa Finansów w obszarze przeciwdziałania agresywnej optymalizacji podatkowej. Wyniki te wzbogaciła o rezultaty przeprowadzonych badań ankietowych. W dalszej części przedstawiono empiryczne badania własne Autorki, w których zmierza do ustalenia wpływu wdrażanych instrumentów uszczelniających na wielkość efektywnej stawki podatku dochodowego od osób prawnych. Rozpoczęto od prezentacji metodyki badawczej wraz z uzasadnieniem jej wyboru. Analizami objęto dane z 455 podmiotów gospodarczych (podatników podatku dochodowego od osób prawnych) z okresu 2013-2020. Poprawnie przeprowadzone postępowanie badawcze uprawniło Autorkę do sformułowania określonych wniosków częściowych, a dalej do ich uogólnienia. Przedstawione w tej części rozdziału czwartego rezultaty badawcze znacząco wzbogacają stan wiedzy w rozpatrywanej problematyce. Za szczególnie cenne należy uznać przyjęcie w badaniach przekroju branżowego trafnie korespondującego z identyfikacją dokonaną przez Ministerstwo Finansów branż o wysokim ryzyku istotnych nieprawidłowości podatkowych.

Piąty, ostatni rozdział (s. 517-651) obejmuje autorską propozycję Doktorantki badania podatnika w aspekcie klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania. Punktem wyjścia rozważań słusznie uczyniono uzasadnienie dla wdrożenia nowych rozwiązań w zakresie kontroli podatników, w szczególności podatku dochodowego od osób prawnych. W przedstawionej „Zintegrowanej Koncepcji Badania Podatnika” Autorka wskazała następujące strony przedmiotowego badania: podatnik, audytor, Krajowa Administracja Skarbowa, pozostali interesariusze. Ważne miejsce w swej propozycji przypisała audytowi podatkowemu, nawiązując do biznesowego Modelu Trzech Linii Obrony zarządzania ryzykiem. Opisała kolejne etapy oceny działań podatnika celem ustalenia ich zgodności

w zakresie przestrzegania przepisów podatkowych. Cenny element tej części dysertacji stanowi przykład praktycznego zastosowania proponowanych procedur i testów, w tym opracowanie zintegrowanej karty oceny czynności/określonej transakcji podatnika. Wywody kończy autorski model oceny dojrzałości zarządzania ryzykiem podatkowym, który wpisuje się w promowaną od kilku lat przez Ministerstwo Finansów koniczność wdrażania wewnętrznego nadzoru podatkowego przez podatników. Zaprezentowane w kolejnych fragmentach rozdziału piątego analizy i oryginalne propozycje oceniam wysoko. Podkreślić należy, że nie tylko wzbogacają one wiedzę w rozpatrywanej problematyce, ale też mają duże znaczenia dla praktyki. Nie mogę jednak nie nadmienić, że i w tym rozdziale Autorka nie uniknęła zamieszczania treści, które w mojej ocenie nie były konieczne. Przykładowo dotyczy to zestawienia w ramach punktu 2.1.3.2. obszarów ryzyka ujawnianych w sprawozdaniach finansowych wybranych spółek.

Całość rozprawy wieńczy wnioski końcowe (s. 652-663), stanowiące podsumowanie dokonanych rozważań w kontekście realizacji założeń badawczych, syntezę najważniejszych wyników i rekomendacje aplikacyjne.

Reasumując należy stwierdzić, że recenzowana rozprawa ma charakter opisowo-analityczny, uwzględniający zarówno aspekt porównawczy, jak i funkcjonalny. Zawiera wiele wartościowych i twórczych wątków w wymiarze teoretycznym oraz aplikacyjnym. Założony przez Doktorantkę cel badawczy został osiągnięty, a przyjęta hipoteza główna zweryfikowana. Dysertacja, jako oryginalne dzieło naukowe na temat klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania, zmniejsza lukę w dotychczasowym dorobku nauki finansów publicznych, w szczególności w zakresie problematyki podatkowej. Nie sposób nie podkreślić pasji badawczej, którą Autorka ujawnia we wnikliwości w całym postępowaniu badawczym. Osiągnięte rezultaty stanowią cenną inspirację do dalszych badań i poszukiwań, tak w teorii, jak i praktyce.

Lektura pracy, niezależnie od jednoznacznie pozytywnej oceny dzieła, nasuwa pewne krytyczne spostrzeżenia oraz refleksje.

Rozpoczynając ten fragment opinii pragnę podnieść kwestię dotyczącą zredagowania tematu/tytułu rozprawy. Opowiadam się za podejściem, zgodnie z którym temat powinien zarysować i jednocześnie odzwierciedlać zasadniczy problem badawczy dysertacji oraz klarownie korespondować z jej celami i hipotezami. W mojej ocenie temat recenzowanego opracowania, a w szczególności wprowadzone w nim słowo „model”, nie w pełni spełnia wskazane wymogi.

W części pierwszej niniejszej recenzji pozytywnie oceniłam – co oczywiście podtrzymuję – określenie celu i hipotezy głównej rozprawy. Elementy te standardowo określa się we wstępie dzieła, tak też uczyniono. Wątpliwości nasuwa zatem następujący fragment tekstu, który pojawia się we wnioskach końcowych (punkt 1. Wnioski z przeprowadzonych badań w odniesieniu do postawionych hipotez, s. 655): „Pierwsza z postawionych hipotez, która brzmiała *„czy treść przepisu art. 119a ustawy OP wyznacza granicę między dozwolonymi działaniami optymalizacyjnymi podatników a ich działaniami nieakceptowalnymi – z jednej strony – a tym samym czy wyznacza ona granicę uznania administracyjnego (luzu decyzyjnego) organu podatkowego stosującego te przepisy w procesie oceny działań podatników – z drugiej?”* została zweryfikowana negatywnie”. Obok skonstatowania, że tak brzmiącej hipotezy we wstępie nie podano, odnotować należy, iż hipoteza nie może być sformułowana w formie pytającej. Uwaga ta dotyczy również dalszych wywodów (s. 656) w temacie „drugiej z postawionych hipotez”.

W pracy zastosowanie znalazła metoda badań ankietowych, w tym jedna z przeprowadzonych przez Doktorantkę ankiet, skierowana do określonych przedstawicieli podatników (głównie księgowych), dotyczyła działań Ministerstwa Finansów w obszarze przeciwdziałania agresywnej optymalizacji. Za mankament tej ankiety uznaję zawężenie jej do wymiaru ocennego, stwarzała ona bowiem możliwości pozyskania od respondentów propozycji/sugestii zmian w opiniowanych regulacjach i działaniach lub przynajmniej wskazania kierunków ich doskonalenia.

W strukturze rozprawy wprowadzono prawidłową konwencję zamykania poszczególnych rozdziałów – niezależnie od wniosków końcowych – podrozdziałami pt. Wnioski. Formuła ta sprzyja przejrzystości dzieła, szczególnie bardzo obszernego. Moim zdaniem w tych częściach dysertacji powinny znaleźć się wyłącznie wnioski wynikające z rozważań w poprzedzających je podrozdziałach. Niestety w recenzowanej pracy nie zawsze ma to miejsce. Pojawiają się wnioski, przy czym zaznaczam, że nie są one liczne, dla których sformułowania brak podstaw w przeprowadzonym przez Autorkę postępowaniu badawczym. Przykładowo we wnioskach wieńczących rozdział czwarty Doktorantka nawiązuje do jakości pracy biur rachunkowych, której nie badała, a autorytatywnie – bez nawiązania do jakichkolwiek źródeł – stwierdza (s. 514): „Uwolnienie zawodu księgowego było jednym z czynników wpływających na spadek jakości pracy”.

Obok tych kilku uwag szczegółowych pozwalam sobie podnieść bardziej ogólną refleksję dotyczącą warsztatu badawczego. Opracowanie rozprawy wymaga przeprowadzenia odpowiednich studiów literatury i innych źródeł, czego Doktorantka – jak zauważyłam

w punkcie drugim niniejszej recenzji – dokonała. Zgromadzone materiały należy poddać określonej analizie pod kątem ich związku z rozpatrywanym problemem badawczym i przydatności do jego rozwiązania. Oczywiście jest, że z tego punktu widzenia rozróżnić należy źródła bardziej i mniej ważne, w przypadku tych drugich często wystarcza samo nawiązanie w tekście wraz z odesłaniem w przypisach. W ocenach częściowych poszczególnych rozdziałów wskazywałam przykładowe – nie są to jedyne – treści, które bez szkody dla osiągnięcia celu i weryfikacji hipotezy można było istotnie ograniczyć. Poddaję Doktorantce pod rozwagę sentencję, że czasem mniej znaczy więcej.

Ocena strony formalnej

Recenzowana rozprawa została przygotowana starannie pod względem edytorskim. Przypisy co do zasady są sporządzone z zachowaniem określonych standardów. Autorka zamieściła w pracy 68 tabel oraz ponad 100 prezentacji graficznych (rysunki, schematy, wykresy). Tabele posłużyły nie tylko do zestawień danych liczbowych, ale również do zaprezentowania określonych charakterystyk jakościowych wybranych rozwiązań i kategorii. Spośród uwag, jakie można zgłosić pod adresem strony redakcyjno-technicznej dysertacji, pozwałam sobie podnieść następujące:

- we wstępie (s. 41 i 42), przy omawianiu struktury pracy, podane są inne tytuły rozdziałów czwartego i piątego niż ich tytuły w spisie treści (s. 5 i 6) oraz zamieszczone w tekście (s. 398 i 517);
- w ramach załączników należało zamieścić formularze przeprowadzonych ankiet;
- brak spisu załączników;
- niektóre formy graficzne nie zostały stosownie opisane (numer, tytuł, źródło), np. s. 231, 232, 345;
- w rozprawie pojawiają się w pewnych kontekstach sformułowania typu „poniżej”, „powyżej” (np. s. 33, 113, 259), które rażą w dziele naukowym, podobnie trudno zaakceptować określenia potoczne, a takie niestety też znalazły się w dysertacji (np. fiskus, s. 327);
- tytuł podrozdziału czwartego w rozdziale czwartym nie jest precyzyjny (powinien być wskazany wpływ czegoś na coś);

Dodatkowo opowiadam się za bezosobową formą narracji prac naukowych, co nie znajduje zastosowania w niektórych fragmentach recenzowanej rozprawy (s. 55, 65, 193 i inne).

Konkluzja

Przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie istotnego problemu naukowego o dużym znaczeniu dla praktyki. Pani Monika Iwaniec wykazała się w rozprawie ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie finanse (obecnie ekonomia i finanse). Praca stanowi wkład w rozwój tej dyscypliny. Przedstawione w opracowaniu rozważania, zastosowane metody badawcze, zakres studiów literatury i innych źródeł, dowodzą, że Autorka potrafi prowadzić badania naukowe, w szczególności posługiwać się naukowymi metodami pracy, tym samym potwierdzona została Jej umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

W konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Moniki Iwaniec pt. „Model klauzuli przeciwko unikaniu opodatkowania”, zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym, odpowiada wymogom ustawowym stawianym dysertacjom doktorskim oraz uzasadnia nadanie Autorce stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk ekonomicznych (obecnie społecznych), w dyscyplinie finanse (obecnie ekonomia i finanse). W związku z tym:

wnoszę o dopuszczenie pracy Pani mgr Moniki Iwaniec do publicznej obrony w dziedzinie nauk ekonomicznych (obecnie społecznych) w dyscyplinie finanse (obecnie ekonomia i finanse).

Katowice, 31 października 2024 r.